

πικράτησιν καὶ συγχώνευσιν τῶν τοιούτων στοιχείων μέχρι τοῦ σημείου, καθ' ὃ παράγεται ἡ στιγμή ἐκείνη τῆς ἐκτελέσεως, ἣτις εἶναι ἡ τελείωσις τοῦ βουλευτικοῦ γεγονότος. Ἐπιθυμία, βούλευσις, προσπάθεια εἶναι αἱ τρεῖς διαδοχικαὶ φάσεις, εἰς ὧν τὴν σύστασιν καὶ ἀποτελέσειν τὸ συναίσθημα συντελεῖ δραστηκώτατα ¹). Ἀλλὰ λαβοῦσα στερεὰν σύστασιν καὶ συγκρότησιν ἡ βούλησις δὲν παραμένει ἀπλοῦν ἀποτέλεσμα, ἀλλ' ἀντεπιδρᾷ καὶ αὐτὴ ἐπὶ τὸ συναίσθημα ὡς ἀλλοιοῦσα αἰτία. Ἡ ἀνάπτυξις συναισθημάτων τινος δύναται χωρὶς ἀμφιβολίας ν' ἀλλοιοῦται ὑπὸ τῆς ἡμετέρας βουλήσεως εἴτε ἀμέσως εἴτε, κάλλιον ἔτι, ἐμμέσως, προκαλοῦσης ἢ καταστελλούσης ἐξωτερικὰς τινὰς ἐκδηλώσεις, βοηθούσας αὐτὸ τὸ συναίσθημα. Ἡ ἐπενέργεια δ' αὕτη ἀποβαίνει καταφανεστέρα ἐπὶ τῶν παθῶν, ἅτινα ἐκδηλοῦνται διὰ σημείων καὶ κινήματων καὶ σχημάτων κατ' ἐξοχὴν ζωηρῶν. Ἀλλὰ πάντες οὗτοι οἱ εἰς τὴν πρακτικὴν ἄσκησιν τῆς ἀγωγῆς σπουδαιότατοι τρόποι ἀποτελοῦσι πλουσίαν ὕλην καὶ ὑποκείμενον μελέτης τῆς ψυχολογίας ἐφηρμοσμένης εἰς τὰς παιδαγωγικὰς ἐπιστήμας ²).

Γνώσις καὶ βούλησις.

Ἴδου ἑτέρα προσάλληλος σχέσις δύο ὄρων, οἵτινες ἐκ πρώτης μὲν ὄψεως φαίνονται κείμενοι ἐκάτερος ἐπὶ τοῦ ἀντιθέτου ἄκρου τῆς ψυχολογικῆς κλίμακος, ὅμως δ' ἐν τῇ πραγματικῇ ψυχικῇ βίῳ εἶναι ἰσχυρῶς συνδεδεμένοι. Ἐπὶ τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου τόπου ἡ νέα ψυχολογία παρέσχε γεγονότα καὶ ἀπόψεις οὕτω νέας, ὥστε ἅπασα ἡ διδασκαλία περὶ τῶν σχέσεων τῶν δύο τούτων στοιχείων μετεβλήθη ἄρδην. Ἡ ἔρευνα ἡ γενετική, ἡ πειραματικὴ καὶ ἡ τῆς παθολογικῆς ψυχολογίας ἐπεσώρευσαν τοσαύτας καὶ οὕτω πολυτίμους παρατηρήσεις, ὥστε νῦν

¹) Περὶ τῆς ἀναλύσεως τοῦ γεγονότος τῆς βουλήσεως παρὰ ἐκ τῶν πολλῶν γενικῶν καὶ εἰδικῶν πραγματειῶν τὴν τοῦ Paulhan, *La volonté*. Sully, *The human Mind*, II, σελ. 172 κέ. (μὲν τῶν τελευταίων ἀναλύσεων). James *Princip. of Psych.* σελ. 179 κέ. (ἰταλ. μεταφρ.) Baldwin, *Handbook of Psychology*, II, κεφ. XXVI. Stout, *Analytic Psychology*, σελ. 122 κέ. Höffding, *Psychol.*, σελ. 422 κέ. Wundt *Grundz d phys.* III, σελ. 222 κέ. De Sarlo, ἐνθ' ἀν. σελ. 157 κέ. Masci, *Psicologia* σελ. 405 κέ. Ἰδιαιτέρα τις ἀποψις τοῦ προβλήματος ἐξετάζεται ἐπὶ τῇ βίῳ πνευματικῶν ὑπὸ τοῦ N. Ach, *Ueber den Willensakt und das Temperament* (1910). Ὡς πρὸς τὴν γενετικὴν ἀποψιν ἀξιολογήτατον ἔργον εἶναι τὸ τοῦ Baldwin, *Le développement mental chez l'enfant et dans la race* (γαλλ. μεταφρ. 1897), σελ. 133 κέ.

²) Πρὸς τὴν ἀξιολογήτατον ἔργον εἶναι τὸ τοῦ Baldwin, *Le développement mental chez l'enfant et dans la race* (γαλλ. μεταφρ. 1897), σελ. 133 κέ.

εἴμεθα ἱκανοὶ νάναπλάσωμεν τὴν πραγματικὴν μορφήν, καθ' ἣν ἡ γνῶσις ἐπενεργεῖ ἐπὶ τὴν βούλησιν καὶ τανάπαλιν.

Ὁ τόπος οὗτος ἦτο ἐκ τῶν εἰς μεγίστην ἐμβαλόντων ἀμηχανίαν τὴν παλαιὰν ψυχολογίαν. Ἡ ὀρθολογικὴ θεωρία ἐξεδέχετο τὴν βούλησιν μόνον ἐν τῇ μορφῇ προσταγῆς τοῦ λόγου πρὸς τὰ ἐκτελεστικὰ ὄργανα τῆς βουλήσεως. Κατέλυεν, ὡς εἶδομεν, ἐν τῇ πραγματικότητι πᾶσαν αὐτονομίαν τῆς βουλήσεως. Πῶς ποτε δ' ἡ ἐκτέλεσις αὕτη διεξήγετο, πῶς ἄρα γε ἀπόφασις καθαρῶς διανοητικὴ ἠδύνατο νὰ παράγῃ γεγονὸς οὕτω διάφορον τὴν φύσιν, ὡς ἡ ἐν τόπῳ μετακίνησις σώματος, ἦτο μυστήριον, εἰς οὗ τὴν ἐξίχνυσιν ἡ ψυχολογία ἠναγκάζετο νὰ ἐπικαλεῖται τὰς ὑποθέσεις τῆς μεταφυσικῆς· τῶν ὑποθέσεων δὲ τούτων ἡ τοῦ ἀσυνειδήτου ἠξιούτο πάντοτε, μᾶλλον ἢ ἦττον εἰλικρινῶς, εὐμενεστάτης ἀποδοχῆς. Schopenhauer δὲ καὶ Hartmann οὐδὲν ἕτερον ἐποίησαν ἢ ἐξέφρασαν μετὰ μείζονος ἢ οἱ ἄλλοι παρρησίας τὰς ἰδέας τὰς συνιστώσας τὴν ὑπόθεσιν πάντων σχεδὸν τῶν συλλογισμῶν, τῶν ἐπινοηθέντων πρὸς ἐξήγησιν τῆς μυστηριώδους πρὸς ἀλλήλας ἀναφορᾶς διανοήσεως καὶ κινήσεως. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἡ διδασκαλία αὕτη ἦτο ἀπότοκος τῆς γενικωτέρας διδασκαλίας τῶν δυνάμεων, καθ' ἣν ἡ διάνοια οὐδεμίαν εἶχε καθ' ἑαυτὴν σχέσιν πρὸς τὴν βούλησιν, αὕτη δ' ἐξελαμβάνετο ἐπὶ τῆς καθαρᾶς ἐννοίας τῆς ἐξωτερικῆς πράξεως, τῆς κινήσεως τῶν ἡμετέρων μελῶν. Περὶ ἐσωτερικῆς βουλήσεως οὐδαμῶς οὐδεὶς ἐγένετο λόγος· ὥστε τὸ βουλευτικὸν γεγονὸς, ἀπολελυμένον παντὸς δεσμοῦ καὶ πρὸς τὸ ἀντιληπτικὸν ἢ παραστατικὸν γεγονὸς καὶ πρὸς τὸ συναίσθημα, ἐνεφανίζετο ὄντως ὡς φαινόμενον ἀπολύτως ἀνερμήνευτον, ἀπρόσιτον εἰς πᾶσαν ψυχολογικὴν ἀνάλυσιν. Κυρία δ' ἀρετὴ τῶν Γάλλων καὶ Ἀμερικανῶν ψυχολόγων ὑπῆρξε τὸ ὅτι διεξήγαγον ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἔρευναν ἐκ τῶν εὐστοχωτάτων καὶ γονιμωτάτων, ἃς ἔχει νὰ καταλέξῃ ἡ νεωτέρα ψυχολογία, καταδείξαντες τοὺς ποικίλους ἁρμούς, τοὺς συνάπτοντας τὸ γεγονὸς τῆς βουλήσεως μετὰ τῶν παντοίων στοιχείων τῆς γνώσεως, καὶ διαφωτίσαντες οὕτω κάλλιστα τὴν ἐπίπλοκον ὕφην τῶν φαινομένων τῆς συνειδήσεως, ἅτινα φανεροῦνται τοιοῦτον τρόπον συγκροτημένα καὶ συγκεχωνευμένα εἰς ἐσωτάτην καὶ θεμελιώδη ἐνότητα.

Ὁ πρῶτος ἐπινοήσας τὴν τοιαύτην ἀνάλυσιν πολὺ πρότερον τοῦ Σπενσέρου, ὅστις τὴν γένεσιν τῆς βουλευτικῆς πράξεως ἐξήτασεν ἐν λίαν γενικῇ μορφῇ, ἐν ταῖς εὐρείαις γραμμαῖς τῆς ψυχολογίας τοῦ εἴδους, ἀγόμενος ὑπὸ προκαταλήψεως ὅλως θεωρητικῆς (ὡς ἡ τῆς γενέσεως τῆς βουλήσεως ἐκ τῆς κατ' ἀντανάκλασιν πράξεως), εἶναι ἴσως ὁ Bain. Ὁ ὀξυνοῦστατος οὗτος ψυχολόγος ὑπῆρξε βεβαίως ὁ πρῶτος, ὅστις, ἐπεκτείνων σημαντικῶς τὰ ὄρια τῆς ἐρεῦνης τῆς παραδεδομένης ψυχολογίας τοῦ συνειρμοῦ, σαφῶς κατέδειξε τὸν πρὸς ἀλλήλας σύνδεσμον τῶν ἡμετέρων βουλευτικῶν κινήσεων καὶ εἰκόνων, αἵτινες προηγοῦνται αὐτῶν.

Ἀνασκευάζων τὴν θεωρίαν τοῦ Reid, ὅστις ἐμμένων πιστὸς ἐν τῇ παλαιᾷ ὀρθολογικῇ θεωρίᾳ εἶχεν ἐννοήσει τὴν κίνησιν ὡς ἀποτέλεσμα ἐκουσίας προσταγῆς πρὸς τὰ ἡμέτερα μέλη, ἀπεφαίνετο ὅτι εἶναι ἀδύνατον ὁ παῖς νὰ ἐκτελῇ σκόπιμον κίνησιν δίχα προηγουμένης μιμήσεως. « Ἡ καθωρισμένη κατεύθυνσις τῆς κινήσεως εἶναι, ἔλεγεν ὁ Bain, τὸ ἐπιπονώτατον καὶ χαλεπώτατον πάντων τῶν ἀνθρωπίνων κτημάτων. Ἡ ἐκτέλεσις τῶν ἀπλῶν κινήσεων, ὡς ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἐπιτελώμεν, ἀποτελεῖ τὴν βάσιν, ὅπως ἀνέλθωμεν εἰς ὑψηλοτέραν βαθμίδα ἐπιπλοκωτέρων κινήσεων ἄλλ' ἢ πρώτη ἀγωγή ἡμῶν εἶναι αὐταγωγή». Οὕτως ὁ Bain διετείνεται ὅτι ἡ ἐκουσία προσταγή ἀπαιτεῖ πλήν τῆς ἐκλογῆς τῶν μάλιστα εἰς τὸν σκοπὸν προσηρμοσμένων αὐτομάτων κινήσεων καὶ τὴν δύναμιν τῆς μιμήσεως, τ. ἔ. τοῦ ἐπιτελεῖν πράξεις, ἀφ' οὗ εἶδεν ἤδη αὐτὰς ὁ παῖς ἐκτελουμένας. «Οὕτω», προσέθετεν ὁ Bain, «δύναται νὰ κατασταθῇ κρίσις τις συνεκτικὸς τῆς εἰς τὸν ὀφθαλμὸν ἐμφανίσεως ἀντιλήψεώς τινος καὶ τῆς κινήσεως τῶν ἀντιστοίχων ὀργάνων ἐν τῇ αὐτόματῳ. Καὶ οὕτω συμβαίνει ἐπὶ τῆς φωνητικῆς μιμήσεως, διότι ἡχὸς τις εἶναι τὸ προηγούμενον προφορᾶς φθόγγου τινός, ὁ δὲ ἡχὸς συνείρεται μετὰ διαφόρου κινήσεως τοῦ θώρακος, τοῦ λάρυγγος καὶ τοῦ στόματος»¹⁾.

Περαιτέρω καὶ πολὺ εὐτολμότερον προσέθη ὁ Γάλλος ψυχολόγος καὶ ψυχίατρος Κάρολος Εἰρέ, ὅστις διὰ τοῦ πρωτοτυπωτάτου ἔργου του *Sensation et mouvement* (1887) δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ὑπῆρξεν ὁ εἰσηγητὴς σπουδαιωτάτων ἐρευνῶν περὶ τῆς ψυχολογίας τῆς βουλήσεως²⁾. Πλήν τοῦ συγγραφέως τούτου μνημονευτέος καὶ ὁ Ribot, ὅστις διὰ τοῦ ἑαυτοῦ βιβλίου περὶ τῶν *Ἀσθενειῶν τῆς βουλήσεως* (1883), κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐκδοθέντος καὶ παραχρῆμα καταστάτος λαϊκωτάτου, εἶχεν ἤδη γίνει πρότερον εἰσηγητὴς τῆς νέας θεωρίας. Αἱ θέσεις, ἀφ' ὧν ὠρμῶντο καὶ ὁ Bain καὶ ὁ Εἰρέ, δὲν εἶναι αἱ αὐταὶ πρὸς τὰς θέσεις, ὡς οἱ σύγχρονοι ἡμῶν ψυχολόγοι ἔχουσι πρὸ ὀφθαλμῶν. Ὁ μὲν Bain, ὡς πολλάκις εἵπομεν, ὠρμάτο ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, ὅτι προηγείται ἡ αὐτόματος κίνησις, ἢ πρωτόγονος ἐκφανσις τῆς σωματικῆς ὀργανώσεως, ὁ δὲ Εἰρέ ἐξ ὑποτιθεμένης προσαλλήλου σχέσεως «τῆς ἐνεργείας τῆς στιγμιαίας προσπαθείας καὶ τῆς καθ' ἑξὶν ἀσκήσεως τῶν νοητικῶν λειτουργιῶν». Ἡ στιγμιαία ἀσκήσις τῆς διανοίας προκα-

¹⁾ A. Bain, *The senses and the intellect* (4η ἐκδ. 1894) σελ. 433 κέ.

²⁾ Τὸ τομίδιον τοῦτο τῆς βιβλιοθήκης Alcan εἶναι συλλογὴ σειρᾶς ἀνακοινώσεων, γενομένων ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἐν τῇ Βιολογικῇ Ἑταιρείᾳ καὶ ἐν τῇ Ἑταιρείᾳ τῆς φυσιολογικῆς ψυχολογίας, δημοσιευθεισῶν δὲ πρότερον ἐν τῇ *Revue philosophique*.

λει κατά τὸν συγγραφέα τοῦτον στιγμιαίαν ὑπεραύξησιν τῆς ἐνεργείας τῶν ἐκουσίων κινήσεων, καὶ τ'ἀνάπαλιν ἢ μετρία μυϊκὴ ἄσκησις καὶ αἱ περιφερικαὶ διεγέρσεις γίνονται παραίτιοι αὐξήσεως τῆς διανοητικῆς ἐνεργείας ¹⁾. Τὰ ὑπὸ τούτου γεγόμενα πειράματα παρεκίνησαν αὐτὸν νὰ κριβώσῃ τὴν γενικὴν ταύτην ἀρχήν, ἣν ἐννοεῖ οὕτως : ἡ ἐνέργεια κινήσεώς τινος ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν ἐντάσιν τῆς ψυχικῆς παραστάσεως αὐτῆς ταύτης τῆς κινήσεως ²⁾. Εἶναι, ἐπάγεται ὁ Γέγέ, ἡ πειραματικὴ ἀπόδειξις τῆς ὑπὸ τῶν ψυχολόγων παραδεδεγμένης γνώμης, ὅτι ἡ παράστασις τῆς κινήσεως εἶναι ἤδη ἢ ἀρχομένη κίνησις, εἰς ἣν ἀπόδειξιν παρέπεται ὡς πόρισμα ὅτι, ὡσάκις ἡ παράστασις εἶναι ἐπαρκῶς ἐντονος, ἡ πράξις ἀναγκαίως ἐπακολουθεῖ εἰς αὐτήν· ἡ ἐννοια αὕτη εἶναι σπουδαιότατη εἰς τὴν κατανόησιν τῶν ἀκατασχέτων ὁρμῶν, καθ' ἃς ἡ πράξις γίνεται τὸ ἀφρευκτον ἐπακολούθημα τῆς ἐπιμονῆς τῆς παραστάσεως. Ἄλλως δέ, σημειοῦται προσέτι ὁ Γέγέ, δικαιούμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι ἰδέα τις δὲν ὑπάρχει πραγματικῶς, εἰ μὴ ὅταν ἀκολουθῆται ὑπὸ πράξεως, ἥτις εἶναι τὸ μόνον τεκμήριον τῆς ἐπαρκοῦς ἐντάσεως, ἢ τοῦλάχιστον ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ διακρίνωμεν τὰς ἀσθενεῖς ἢ στατικὰς παραστάσεις, μὴ ἀκολουθουμένας ὑπὸ πράξεων, ἀπὸ τῶν ἰσχυρῶν ἢ δυναμικῶν παραστάσεων συνδεδεμένων μετ' ἀκαθέκτου ὁρμῆς πρὸς πράξιν. Ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἀντίληψις τῆς κινήσεως γεννᾷ ἐπὶ τινῶν ἀτόμων τὴν ἀνάγκην ἀναπαραγωγῆς τῆς κινήσεως, συνῆγε λογικῶς ὁ Γέγέ τὸ κατὰ τὴν προσοχὴν δυνατὸν τοῦ νὰ ὑπεραυξάνηται ἡ ἐνέργεια αὐτῆς τῆς κινήσεως. Ἐντεῦθεν δὲ παρήγε καὶ τὸν νόμον ἐκεῖνον τῆς ψυχικῆς ὑποβολῆς, εἰς ὃν ἡ νεωτέρα ψυχολογία προσνέμει μεγίστην δύναμιν ἐν τῇ ψυχικῇ βίῳ καὶ ἀνεξαρτήτως ἔτι ἀπὸ τῶν ἄκρων καὶ νοσηρῶν περιπτώσεων τῆς ὑπνωτικῆς ὑποβολῆς ³⁾.

Αἱ ἀρχαὶ λοιπὸν τῆς νεας θεωρίας τῆς βουλήσεως ἦσαν ἤδη τεθημεναι: ἡ δὲ κατόπιν ψυχολογία ὤφειλε νὰ αναπτύξῃ αὐτὰς καὶ κάλλιον νὰ καθορίσῃ τὰς πραγματικὰς ἐκδηλώσεις αὐτῆς. Οὕτως ἡ μορφή, ἣν περιλαμβάνει ἡ ψυχικὴ εἰκὼν, ἡ ἀναφορά, ἣν αὕτη διατηρεῖ πρὸς τὴν πρώτην καὶ ἀρχικὴν ἀντίληψιν τῆς κινήσεως καὶ πρὸς τὰς διαδοχικὰς ἀντιλήψεις αὐτῆς, ἐγένοντο ὑποκείμενον εἰδικῶν ἐρευνῶν. Οὕτω δὲ καὶ ἡ γενετικὴ ψυχολογία καθώρισε τὴν διαδοχὴν τῶν ποικίλων φάσεων τοῦ βουλευτικοῦ γεγονότος ἐπὶ τοῦ παιδὸς καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου εἴδους ἐπιζητοῦσα νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν παντοίαν δραστηκότητα τοῦ γνωστικοῦ καὶ

¹⁾ Sens. et mouv., σελ. 5 κέ.

²⁾ Αὐτ. σελ. 15.

³⁾ Αὐτ. σελ. 16.

τοῦ παθηματικοῦ στοιχείου ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς συνειδήσεως ¹⁾).

Καθὼς λοιπὸν ἡ συνείδησις προκόπτει ἐκ τῶν πειραματικῶν καὶ γενετικῶν ἐρευνῶν, οὕτω δύναται νὰ ἐξηγηθῇ καὶ ὁ μηχανισμὸς τοῦ βουλευτικοῦ γεγονότος. Εἰς τὸν ψυχικὸν βίον τὸν τε ὁμαλὸν καὶ τὸν ἀνώμαλον ἀσκεῖ μεγίστην ροπὴν τὸ στοιχεῖον ἐκείνο, ὅπερ ἀρμόζει νὰ καλῆται ἰδεοκινητικὴ ὑποβολή. Ἐπιβεβαιουῦται δὲ καὶ ὑπὸ τῆς τῶν πολλῶν παρατηρήσεως καὶ ὁ Πέιέ κάλλιστα κατείδεν ὅτι οὐ μόνον ἡ ἀντίληψις κινήσεών τινων παρέλκει ἡμᾶς ὀρμεμφύτως εἰς τὸ νὰ μιμώμεθα αὐτάς, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀντίληψις τῶν ἀντικειμένων ὠθεῖ ἡμᾶς εἰς τινὰ ἀρχὴν ἐκτελέσεως κινήσεών τινων, αἵτινες εἶναι μετ' αὐτῶν καθ' ἕξιν συνδεδεμένοι. Ἐκ τῶν ποικίλων κατηγοριῶν τῶν ἀντιλήψεων αἱ τῆς ἀκοῆς καὶ ὁράσεως φαίνεται ὅτι εἶναι αἱ ὑποβλητικώταται. Τὸ δὲ προχειρότατον παράδειγμα, ὅπερ δύναται νὰ παρατεθῇ, εἶναι τὸ τῆς ἀναγνώσεως, ἥτις καὶ ἡμῶν ἀκόντων προκαλεῖ ἐν ἡμῖν προκαταρκτικὰς κινήσεις τῶν φωνητικῶν ὀργάνων, τεινούσας νὰ προφέρωσι τὰς ὑφ' ἡμῶν ἀναγινωσκόμενας λέξεις. Οὕτως ἡ ψυχολογία τῆς γλώσσης ἠδυνήθη νὰ πραγματευθῇ περὶ «λόγου ἢ γλώσσης ἐσωτερικῆς», προκαταρκτικῆς, καὶ γενικεύουσα νὰ ποφαίνηται, ὡς εἶδομεν ὅτι εἶπεν ὁ Πέιέ, ὅτι αἴσθημά τι ἢ εἰκὼν εἶναι κίνησις ἀρχομένη. Εἶναι δὲ φυσικὸν ἡ ὑποβολή νὰ εἶναι τόσῃ ἰσχυροτέρα καὶ ἡ κίνησις νὰ ἔχῃ τόσῃ μείζονα πιθανότητα νὰ ἐπιτελεσθῇ ἀκεραία, ὅσῃ μᾶλλον καὶ τελειότερον κατέχει τὴν ἡμετέραν συνείδησιν ἀντιλήψις τις ἢ εἰκὼν. Τοῦτο συμβαίνει ἐπὶ τῆς ὑπνωτικῆς ὑποβολῆς, περὶ ἧς ὑπάρχουσι πάμπολλαι ἐργασίαι ²⁾).

¹⁾ Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐν ἀρχῇ ἡ παραγωγή τῆς κινήσεως καθορίζεται ὑπὸ τῆς ὑποβολῆς τῆς παρούσης ἀντιλήψεως, εἶναι φυσικὸν ἡ κίνησις κατόπιν νὰ μὴ δύναται νὰ παράγῃται χωρὶς μᾶλλον ἢ ἥττον πιστῆς ἀναμνήσεως, χωρὶς μᾶλλον ἢ ἥττον ζωηρᾶς εἰκόνας τῆς πρώτης ἀντιλήψεως.

¹⁾ Τὸ σπουδαιότατον ἔργον ἀπὸ γενετικῆς ἀπόψεως εἶναι τὸ ἤδη μνημονευθὲν τοῦ Baldwin, *Mental development in Child and Race* (1895). Ὅρα καὶ τὸ βιβλίον τοῦ Th. Ruyssen, *L'évolution psychologique du jugement*, οὗ θεμελιώδης ἰδέα εἶναι ἡ τοῦ ἀτόμου αἰσθητικὴ καὶ κινητικὴ οἰκείωσις καὶ προσαρμογὴ πρὸς τὸ περιέχον. Ὅρα ἰδίᾳ τὰ κεφ. II-V.

²⁾ Θὰ παραθέσω μόνον τὰς γνωστοτέρας: ἐν τῇ προμνημονευθέντι ἔργῳ τοῦ Baldwin, κεφ. VI. Bernheim, *Hypnotisme, Suggestion, Psychothérapie* (1891). Forel, *Der Hypnotismus* (1891). Lehmann, *Die Hypnose und die damit verwandten normalen Zustände* (1890). Richet, *Le somnambulisme provoqué* (ἐν τῷ βιβλίῳ *L'homme et l'intelligence*, 1884). Wundt, *Hypnotismus und Suggestion* (Kleine Schriften tom. II, σελ. 426 κέ.). Beaunis, *Études physiologiques et psychologiques sur le somnambulisme provoqué*. James, *Princ. of Psych.* κεφ. XXVII. P. Janet, *L'automatisme psychologique* (1891).

Πρὸς παραγωγὴν λοιπὸν τῆς κινήσεως ἀπαιτεῖται ἀνάμνησις αὐτῆς τῆς κινήσεως, εἶδος τι ψυχικοῦ σχεδίου αὐτῆς. Ἡ ὑποβολή λοιπὸν γίνεται ἔμμεσος καὶ δύναται νὰ παραλλάσῃ κατὰ τὴν ἐνέργειαν καὶ τὸ ἀποτέλεσμα κατὰ λόγον τῆς ἀναπλαστικῆς δυνάμεως τῆς φαντασίας τοῦ ἀτόμου. Ἴδου πῶς τὸ γνωστικὸν στοιχεῖον ἐπενεργεῖ ἐπὶ τῆς βουλήσεως. Σκοποῦντες δὲ τὸ γεγονός τοῦτο ἐν τῇ γενετικῇ ἀναπτύξει αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ παιδὸς εὐρίσκομεν ὅτι οὗτος ἀγωνίζεται καταφανῶς, ὅπως ἀναμνησθῆ τῶν πρώτων ὑπ' αὐτοῦ γενομένων κινήσεων. Οἱ ἀγῶνες, οὓς καταβάλλει ὁ παῖς, ὑποκινοῦνται ἀρχῆθεν ὑπὸ τινος ἐμφύτου πρὸς τὴν κίνησιν ὀρμῆς, ἣτις ἔχει τὰς ἑαυτῆς ρίζας ἐν αὐτῇ τῇ ψυχοφυσικῇ ὀργανώσει τῆς ἡμῶν. Ἀλλ' ἡ πρώτη αὕτη καὶ ἐμφυτος ὀρμητικότης δὲν λαμβάνει ἀκριβῆ μορφήν καὶ ἀκριβῆ χαρακτηριστικά, δὲν γίνεται «ἐπιθυμία», ἀν μὴ κανονίζεται καὶ καθίσταται συνειδητῇ ὑπὸ τινος παραστάσεως. Ἐν ταύτῃ αἱ ἀντιλήψεις τῆς ἀκοῆς καὶ τῆς ὀράσεως ἕνεκα τῆς σαφεστερας αὐτῶν μορφῆς συντελοῦσι προδήλως μᾶλλον ἢ αἱ ἄλλαι εἰς τὸ νὰ καταστήσωσι σταθεράν, μόνιμον καὶ ἀκριβῆ τὴν βουλευτικὴν τάσιν. Κατὰ λόγον δὲ τῆς διαφόρου τάσεως εἰς τὸ νὰ παθαινώμεθα ὑπὸ τῆς ἐτέρας τῶν τάξεων τούτων τῶν αἰσθημάτων τινὲς ψυχολόγοι διαιροῦσι τὰ ἄτομα εἰς τοὺς δύο θεμελιώδεις τύπους τῶν ὀπτικῶν καὶ τῶν ἀκουστικῶν ¹⁾. Αἱ τοιαῦται εἰκόνες συνείρονται κατόπιν πρὸς τὰς μυϊκὰς μνήμας τοσοῦτον μᾶλλον, ὅσον ἔρχεται ἐνταῦθα εἰς βοήθειαν ἢ κληρονομικότης, δι' ἧς κατεστάθησαν ἤδη στερεοὶ τινες καὶ πάγιοι συνειρμοὶ πρὸς ἀλλήλους συμπλεγμάτων τινῶν κινήσεων. Δὲν πρέπει δὲ νὰ λησμονώμεν (εἰ καὶ ἐνταῦθα χάριν τοῦ ἰδιαιτέρου σκοποῦ, ὃν προτιθέμεθα, ποιούμεθα ἀφαίρεσιν αὐτοῦ) τὸ σπουδαιότατον ἔργον, τὸ ἀσκούμενον ὑπὸ τοῦ συναισθήματος τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς λύπης, ὅπερ εἶναι πάντοτε τὸ δραστηκότατον καὶ ἀνυσιμώτατον στοιχεῖον ἐν τῷ καθορισμῷ τῆς ἐκλογῆς ἐπὶ πολλῶν κινήσεων²⁾. Εἶναι δ' εὐνόητον τὸ ἔργον, ὅπερ ἔχει ἐν ἅπαντι τούτῳ

¹⁾ Ἡ τοιαύτη σπουδαιότης εἰς τὴν κανονικὴν καὶ παθολογικὴν ψυχολογίαν διαίρεσις ἐγένετο ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ὑποκείμενον πολλῶν μελετῶν, ἰδίᾳ παρὰ τοῖς Ἀμερικανοῖς καὶ Γάλλοις ψυχολόγοις. Ὁ πρῶτος καθορίσας αὐτὴν ὑπῆρξεν ὁ Francis Galton (Inquiries into the human faculties and its development), ὅστις πρὸς τοιαύτην ἔρευναν μετεχειρίσθη τὴν μέθοδον τῶν ἐρωτηματολογίων. Περὶ τοῦ τοιοῦτου ζητήματος τῶν αἰσθητικῶν καὶ κινητικῶν τύπων ὄρα Baldwin, The story of the Mind (ἰταλ. μεταφρ. σελ. 20), καὶ J. Royce, Outlines of Psychology, σελ. 151 κέ.

²⁾ Baldwin, Mental developm. κτλ. (γαλλ. ἐκδ.) σελ. 335 - 356. Περὶ τῶν κινητικῶν στοιχείων τῆς ἀντιλήψεως πρὸς Ribot, Psychologie de l' attention, κεφ. II. Περὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ πρὸς ἀλλήλα συνδέσμου ἀντιλήψεως, νοήσεως καὶ στοιχείων κινητικῶν πρὸς τὴν ὀράσιν παρατηρήσεις τοῦ Royce, Outlines of Psychology, σελ. 168 κέ. (περὶ τῆς πρὸς ἀλλήλας συναρτήσεως τῶν αἰσθητικῶν εἰκόνων καὶ τῆς κινητικῆς ἀπαντήσεως πρὸς τὸ περιέχον ὄρα σελ. 152).

τῷ γεγονότι ἢ μίμησις. Ἡ ὑποβολή εἶναι καθ' ἑαυτὴν γεγονὸς ὁρμεμφύτου μιμήσεως, ἥτις καθίσταται μᾶλλον συνειδητὴ, ὅταν αἱ εἰκόνες μὲν γίνωνται ἀκριδέστεραι, σαφέστερος δ' ὁ σκοπός, εἰς ὃν τείνει ἡ πράξις. Ἐπὶ τῆς σταθερότητος τῆς μιμήσεως στηρίζεται μάλιστα ἡ πρόοδος τῆς ἀγωγῆς τῆς βουλήσεως τοῦ παιδός, ὅστις συγκρίνων τὰ ἐπιτυχανόμενα ἀποτελέσματα πρὸς τὸ πρότυπον, εἰς ὃ ἀναφέρεται, καὶ βοηθούμενος διὰ τῆς ἀναμνήσεως εἴτε αὐτοῦ τοῦ προτύπου εἴτε τῶν ὑπ' αὐτοῦ τούτου τελουμένων κινήσεων προσπελάζει κατὰ μικρὸν εἰς τὴν τελειότητα. Οὕτως ἐπιτυγχάνεται ἡ τελευταία φάσις τοῦ βουλευτικοῦ γεγονότος, ἡ τῆς βουλεύσεως, ἐν ἣ ὑπονοεῖται ἀκριβῶς τελεία συνάρτησις τῶν κέντρων ἀντιλήψεως πρὸς τὰς μετ' αὐτῶν συνημμένας κινήσεις· κατ' αὐτὴν δηλαδὴ τὸ ἄτομον ἔχει βεβαίαν συνειδησιν τοῦ τέλους καὶ τῶν μέσων πρὸς ἔφιν αὐτοῦ ¹⁾).

Οὕτως ἐρμηνευόμενον τὸ βουλευτικὸν γεγονὸς ἐμφανίζεται ἐν σαφέστερᾳ καὶ πειστικωτέρᾳ μορφῇ ἢ ὡς ἐνεφανίζετο διὰ τῶν ἐξηγήσεων τῆς ὀρθολογικῆς ἢ καὶ τῆς συναισθηματοκρατικῆς σχολῆς. Ἐκείνη μὲν ἐλάχιστα ἐλογίζετο τὸ ἀντιληπτικὸν καὶ τὸ συναισθηματικὸν στοιχεῖον, ἡ δὲ συναισθηματοκρατικὴ δὲν κατῴρθου οὐδ' αὐτὴ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ βουλευτικὸν γεγονὸς, καθόσον παρημέλει τοῦ στοιχείου ἐκείνου, ὅπερ εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖον εἰς τὸ νὰ κατευθύνῃ τὴν αὐτόματον ἀντίδρασιν πρὸς τινὰ σαφῆ σκοπὸν. Ὀρθῶς δὲ παρατηρήθη ὅτι, ἐὰν ὁ παῖς ἐν ταῖς ἑαυτοῦ ἐμπειρίαις μὴδὲν ἄλλο ἐζήτει παρὰ τὴν ὑπ' αὐτῶν παρεχομένην ἡδονήν, δὲν θὰ κατενοεῖτο τὸ ἐλαττήριον τῆς ἐκλογῆς ἐπὶ πλειόνων κινήσεων, παρεχουσῶν αὐτῷ ἐξ ἴσου ἡδονήν. Ἀλλ' οὐδ' ἡ σχολή, ἡ δυναμένη νὰ καλῆται σχολή τῆς «ἐμφύτου καὶ αὐτομάτου κινήσεως», τῆς προηγουμένης πάσης ἐμπειρίας (Bain, Ribot κλ.), δύναται νὰ ἐξηγήσῃ τὸ γεγονὸς, διότι στηρίζεται παρὰ πολὺ ἐπὶ τῶν τοχαίων συνδυασμῶν καὶ παρορᾷ τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἀντιληπτικοῦ στοιχείου, ὅπερ ὅμως εἶναι ὁ ἀσφαλέστατος ὁδηγὸς ἐν ταῖς ἐμπειρίαις ²⁾).

Ἡ ὁρμὴ τῆς ὑποβολῆς, καθὼς χρησιμεύει εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς κινήσεως καὶ κατ' ἀκολουθίαν εἰς τὴν πραγμάτωσιν τῆς ἐκουσίας, οὕτως

¹⁾ Baldwin, ἐνθ' ἀν. σελ. 340 κέ.

²⁾ Baldwin, ἐνθ' ἀν. σελ. 347 - 348. Περὶ τῆς κινητικῆς δυνάμεως τῶν αἰσθημάτων καὶ πράξεων ἴδρα καὶ τὸ κέλαιστον βιβλίον τοῦ R. S. Woodworth, *Le mouvement* (1903) κεφ. XI, σελ. 267 κέ. Κατὰ τὸν συγγραφέα τούτου, ἡ αἰτία τῆς κινήσεως δὲν κεῖται μόνον ἐν τῇ εἰκόνι αὐτῆς· διότι ἄλλαι εἰκόνες, ὡς αἱ ὀπτικά, δύναται νὰ συνείρωνται ἀμέσως πρὸς τὰς ἐνταῦθεν πηγαζούσας κινήσεις. Ὁ κινητικῆς τινος εἰκόνας συνειρμὸς μετ' τῆς ἀκολουθοῦσας αὐτὴν κινήσεως ὀφείλει νὰ ὑπάρξῃ πρότερον ἐμμεσοῦ. Περὶ τοῦ πράγματος τούτου ἴδρα καὶ Fouillée, *Psychol. d. id. forc.* I, σελ. κέ.

εἰπεῖν, «θετικῆς» πράξεως, οὕτω χρησιμεύει καὶ εἰς τὴν παραγωγὴν τῆς ἐτέρας μορφῆς τῆς βουλευτικῆς πράξεως, οὐχ ἥττον σπουδαίας ἢ ἐκείνη, ἥτοι τῆς «ἀρνητικῆς πράξεως» ἢ πράξεως τῆς κωλύσεως. Τὸ κωλύειν τὴν παραγωγὴν πράξεως, εἴαν μὴ εἶναι, ὡς ἀξιοὶ ἢ προμνημονευσθεῖσα σχολῆ τῆς «αὐτομάτου κινήσεως», ἢ σπουδαιοτάτη στιγμή τῆς βουλήσεως, ὅμως ἐκφράζει μίαν τῶν χαρακτηριστικωτάτων ἀπόψεων αὐτῆς, τὸ ὅτι δηλαδὴ τὸ ἄτομον ἄρχει ἑαυτοῦ, τῶν οἰκείων κινήσεων, τῆς οἰκείας αὐτοῦ διαγωγῆς. Ἡ δὲ ἀρχὴ τοῦ «κωλυτικοῦ» τούτου γεγονότος ἀνάγεται καὶ αὐτὴ εἰς κινήτικὴν τινα ὑποβολήν, τ. ἔ. εἰς τὸ ὅτι παρίσταται εἰς τοῦ παιδὸς τὸν νοῦν εἰκὼν τις κινήσεων ἐναντίου χαρακτήρος. Ἐκ τῆς ἐναντιώσεως ἀπογεννᾶται οὕτω τὸ συναίσθημα ἐκεῖνο τοῦ δισταγμοῦ καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἢ ἀβεβαιότητος ἐκείνη τῆς διαγωγῆς, ἣτις ἐξαφανίζει πᾶσαν πρότερον γεννηθεῖσαν ὀρμὴν καὶ παράγει τὴν ἀληθινὴν κώλυσιν τῆς πράξεως, ἣν ἐπωτρύνετό τις νὰ ἐκτελέσῃ. Φθάνει δὲ τὸ γεγονός τοῦτο τῆς κωλύσεως εἰς τὸν βαθμὸν ἀληθοῦς γεγονότος συνειδητοῦ κατὰ πάσας τὰς φάσεις αὐτοῦ καὶ τὰ ἀποτελέσματα, ὅσα σαφέστερα εἶναι ἐν τῇ συνειδήσει αἱ εἰκόνες τῶν ἐναντίων κινήσεων καὶ αἱ πρὸς ἄλλας εἰκόνας συνδέουσαι αὐτὰς ἀναφοραὶ καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὅσα σαφέστερον εἶναι τὸ σημαίνονμενον αὐτῶν. Ἀλλ' ἀνάγκη πάντοτε νὰ ἐνθυμώμεθα τὸ σπουδαιοτάτον ἔργον, ὅπερ καὶ ἐν τῷ τοιοῦτῳ γεγονότι ἀσκεῖ τὸ συναίσθημα.

Ἐάν ἡ ἰδεοκινήτικὴ ὑποβολὴ εἶναι ἀπαραίτητον στοιχεῖον εἰς τὴν παραγωγὴν τῆς βουλευτικῆς πράξεως εἴτ' ἐν τῇ θετικῇ εἴτ' ἐν τῇ ἀρνητικῇ μορφῇ, εἶναι ἐπίσης ἀπαραίτητος καὶ εἰς τὴν παραγωγὴν πράξεων ἐξαρτωμένων οὐχὶ ἐκ παρούσης ἐντυπώσεως ἢ ἐκ τῆς ἀναμνήσεως ταύτης, ἀλλ' ἐκ τοῦ συνειρμοῦ πλειόνων παραστάσεων. Τὸ γεγονός εἶναι οὐσιωδῶς τὸ αὐτό, ἡ μόνη δὲ διαφορὰ κεῖται ἐν τῇ ἐπιπλοκῇ αὐτοῦ. Ἀντὶ τοῦ νὰ καθορίζωμεθα ὑπὸ παρούσης ἢ ἀναπεπλασμένης ἐντυπώσεως, καθορίζωμεθα ὑπὸ ἐντυπώσεως συνειρμῶ ἐπεγεργείσης ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ψυχῇ ὑπ' ἐκείνης. Εἶναι δὲ φυσικὸν ἐν τῇ μεταβάσει ταύτῃ ἢ ὑποβολῇ νὰ ποβάλλῃ τι τῆς ἐντάσεως καὶ ἡ δραστηκότητος αὐτῆς νὰ εἶναι τόσῳ μείζων, ὅσῳ ζωηροτέρα εἶναι ἡ φανταστικὴ δεξιότης καὶ ἡ συνειρμικὴ ἐτοιμότης τοῦ ἀτόμου. Εἶναι ὡσάτως φυσικὸν τὸ συναισθηματικὸν στοιχεῖον νὰ σκῆ ἐπὶ τὸ τοιοῦτο γεγονός μεγάλην ἐπίδρασιν καὶ νὰ ποτελῇ μάλιστα τὸ ὑποστήριγμα καὶ ὑπόβαθρον, ἐφ' οὗ ὁ συνειρμὸς κατευθύνεται καὶ ἀναπτύσσεται ¹⁾. Τοῦ συνειρμοῦ ἢ δύνάμις τοῦ νὰ εἰσελαύνη καὶ νὰ καταλαμβάνῃ τὴν συνείδησιν ἐξαρτᾶται, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ἐκ τῆς ἐντά-

¹⁾ Τοῦτο ἀποδεικνύει διὰ πλείστων παραδειγμάτων ὁ προμνημονευθεὶς Godferneaux, *Le sentim. et la pensée*, σελ. 125 κέ.

σεως τῶν μετ' αὐτοῦ συνδεομένων συναισθημάτων. Ἄλλὰ εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ ἔμμεσος ὑποβολή, διεπομένη ὑπὸ τοῦ συνειρμοῦ τῶν παραστάσεων, συμβάλλεται μεγάλως εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῶν γεγονότων καὶ δὴ, ἐπειδὴ ἡ γνῶσις εἶναι πάντοτε ἑρμηνεία, εἰς τὴν γνῶσιν καθόλου. Οὕτως ἡ ἑρμηνεία τῶν συναισθημάτων καὶ τῶν προθέσεων τῶν ὁμοίων ἡμῶν ἢ καὶ τῶν ζῴων εἶναι ἀπότοκος τοῦ ὑφ' ἡμῶν γινομένου συνειρμοῦ ἐκφράσεών τινων αὐτῶν καὶ ἐπομένως ἐξωτερικῶν τινων κινήσεων μετὰ συναισθημάτων ἢ πράξεων, μεθ' ὧν αὐταὶ συνήθως ἐν ἡμῖν αὐτοῖς συνείρονται. Πρὸς τινὰς ἐξωτερικὰς ἐντυπώσεις καθ' ἕξιν κληρονομικὴν ἀντιδρῶμεν διὰ τινων ἰδιαιτέρων κινήσεων τῆς ὄψεως ἢ τοῦ προσώπου. Αὗτη εἶναι ἡ ἀφετηρία, ἐτι δὲ καὶ τὸ σημεῖον ἀναφορᾶς τῶν ἡμετέρων παραστάσεων καὶ ἰδεῶν. Ἡ ἀντίληψις λοιπὸν αὐτῶν τούτων ἢ παραπλησίον ἐκφραστικῶν κινήσεων ἐπὶ ἄλλων ὄντων συνείρεται αὐτομάτως ἐν τῇ ἡμετέρᾳ διανοίᾳ μετὰ τῶν ψυχικῶν καταστάσεων, μεθ' ὧν συνήθως αὐταὶ συνδέονται ἐν ἡμῖν, ὥστε ἀναπαράγει κατὰ τινὰ τρόπον ἐν τῇ ἡμετέρᾳ φαντασίᾳ τὴν εἰκόνα τῶν ἀντικειμένων ἐκείνων, τῶν γεγονότων ἐκείνων ἢ τῶν συμβεβηκότων ἐκείνων, ἅτινα καθ' ὑπόθεσιν συνδέονται μετ' αὐτῶν. Τὴν ἀκροτάτην καὶ τυπικὴν περίπτωσιν τοῦ τοιοῦτου τρόπου ἑρμηνείας ἀποτελεῖ ἡ λεγομένη «ἀνάγνωσις τῆς νοήσεως», ἐν ἣ ἐπιχειροῦμεν νὰ κατανοήσωμεν διὰ τινος ταχείας ἐνορατικῆς ἐργασίας τὴν σημασίαν μυϊκῶν τινων κινήσεων τοῦ ὑποκειμένου ἀκαταλήπτων ὑπὸ τῆς κοινῆς παρατηρήσεως ¹⁾).

Ἡ γνῶσις λοιπὸν καὶ ἡ βούλησις δὲν ἐμφανίζονται πλὴσον ὡς διακεκριμένα δυνάμεις τῆς ψυχῆς, ὧν ὁ σύνδεσμος δὲν δύναται νὰ ἑρμηνεύηται ἄνευ ὑπερβατικῶν ὑποθέσεων. Συναπαρτίζουσιν ἐν μόνον γεγονός, καθόσον ἡ βούλησις ἐμφάνει ὄρμην, κατεύθυνσιν, συγκέντρωσιν· ἡ δὲ ὄρμη αὕτη, ἡ κατεύθυνσις, καὶ ἡ συγκέντρωσις αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς δὲν ἔχουσι πραγματικὴν καὶ καθωρισμένην ὕπαρξιν, ἀλλὰ ἐκφράζουσι τὴν εἰδολογικὴν ἀποψιν ἐνὸς μόνου καὶ συγκεκριμένου γεγονότος, ὅπερ δέχεται τὸ ἑαυτοῦ περιεχόμενον καὶ τὴν ἑαυτοῦ σημασίαν παρὰ τῆς ὀδηγούσης αὐτὰς παραστάσεως. Ἄνευ μὲν ἀντιλήψεως δὲν ὑπάρχει βούλησις, ἄνευ δὲ βουλήσεως δὲν ὑπάρχει ἀληθινὴ ἀντίληψις, καθόσον αὕτη εἶναι ἤδη ἀρχομένη κίνησις, ἀρχὴ ἐκφράσεως καὶ ἐκδηλώσεως. Αὕτη ἡ ἀντίληψις δὲν δύναται νὰ πραγματοποιῆται εἰς τὴν διηνεκοῦς ἐπικουρίας κινήσεων ἢ ἐκουσίων ἢ ἀντανακλαστικῶν. Τὸ ὑπὸ τῶν ψυχολόγων ση-

¹⁾ Ἐκ τῶν συγγραφέων, οἵτινες ἐπραγματεύθησαν περὶ τοῦ σπουδαιότητος τούτου ψυχολογικοῦ τόπου, ὄρα τὸν Ferré, ἐνθ' ἀν. σελ. 116 κέ. Ferrarini e Guicciardi, Il lettore del pensiero John Dalton (Riv. Sper. di Freniatria, 1898).

μειωθὲν γεγονός προσπίπτει καὶ εἰς τὴν κοινὴν παρατήρησιν· ἐὰν δη-
λαδὴ κατέχωμεν τὸν ὀφθαλμὸν προσηλωμένον εἰς τι ἀντικείμενον, ἢ
ἀντίληψις ἐν βραχεῖ χρόνῳ γίνεται συγκεχυμένη, εἶτα δ' ἐξαφανίζεται.
"Ἄς ἐπιτεθῆ χωρὶς πίεσεως ἢ θηλῆ τοῦ δακτύλου ἐπὶ τινος τραπέζης,
καὶ μετὰ τινα λεπτὰ τῆς ὥρας ἢ ἀφή δὲν εἶναι πλέον αἰσθητὴ¹⁾". Ὅθεν
τὸ εὐλόγως ρηθὲν περὶ τῆς νοήσεως, ὅτι στερουμένη λεκτικῆς ἐκφράσεως
δὲν ἔχει καθωρισμένην ὑπαρξίν, δύναται νὰ ἐπεκταθῆ εἰς ἀπάσας τὰς
δυνατὰς ἀντιλήψεις καὶ παραστάσεις.

Ἄλλ' ὁ ἐσώτατος οὗτος δεσμὸς βουλήσεως καὶ παραστάσεως γίνε-
ται ἔτι καταφανέστερος, ὅταν ἡ βούλησις φανεροῦται οὐχὶ δι' ἐξωτερι-
κῶν πράξεων, ἀλλὰ δι' ἀλλοιώσεων τῆς νοήσεως ἢ τοῦ συναισθήματος.
Ἡ κατεύθυνσις, ἢ συγκέντρωσις, ὧν ἄνευ νόησις ἢ καὶ ἀληθινὴ ἀντι-
ληψις δὲν ὑπάρχουσιν, ἐμφανίζονται ἐναργέστατα ἐν τῇ μορφῇ ταύτῃ τῆς
βουλήσεως, ἐν ἣ ἡ ἐξωτερικὴ ἐκδήλωσις τῆς κινήσεως ἔχει ἐλαχίστην
ἀξίαν παραδιδεμένην πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν ποιοτικὴν ἀξίαν. Τῶν δύο
τούτων μορφῶν τῆς βουλήσεως δὲν ὑπάρχει βεβαίως ἡ σαφὴς ἐκείνη
διαφορὰ ἀπ' ἀλλήλων, ἣν ὁ Wundt, ὑπερφιλῶν τὰς ἀκριβεῖς κατατά-
ξεις, θέλει νὰ ἐμφανίσῃ. Πᾶσα ἐσωτερικὴ ἀλλοίωσις τῆς ψυχῆς ἢ τῆς
νοήσεως ἐκφράζεται πάντοτε διὰ τινος ἐξωτερικοῦ σημείου, διὰ τινος
κινητικῆς ὁρμῆς: μιμητικῆς ἐκφράσεως τοῦ προσώπου, μυϊκῶν κινή-
σεων τῶν ὀφθαλμῶν, τοῦ μετώπου, γενικῆς διαθέσεως τοῦ ἀτόμου. Ἐὰν
τὰ σημεῖα ταῦτα στερῶνται τῆς εἰς αὐτὰ ὑπὸ τινῶν συγγραφέων (οἶον
τοῦ Ribot, Godferneaux καὶ ἄλλων) προσνευομένης σημασίας, τοῦτο
δὲν σημαίνει ὅτι δὲν συμβάλλονται καὶ αὐτὰ εἰς τὴν μόρφωσιν τῆς συγκε-
κριμένης ψυχολογικῆς καταστάσεως, ἐν ἣ ἐμφανίζεται ἡ νόησις. Ἄλλ'
οὐδ' ἡ ἐξωτερικὴ ἐκουσία κίνησις εἶναι ποτε δυνατόν νὰ μὴ συνοδεύη-
ται ὑπὸ τινος ἀντιληπτικῆς ἢ παραστατικῆς καταστάσεως, ἥτις προη-
γεῖται, ὁδηγεῖ αὐτήν, ἀποτελεῖ τὸ ἀληθὲς περιεχόμενον αὐτῆς. Σαφὴς
ἄρα χωρισμὸς ἀπ' ἀλλήλων τῶν δύο μορφῶν εἶναι ἀδύνατος. Διαφορὰ
μόνον βαθμοῦ ὑπάρχει, ἀλλ' αὕτη ὅμως εἶναι τοιαύτη, ὥστε νὰ ἐναπο-
τυποῖ εἰς τὰς δύο μορφὰς τῆς βουλήσεως χαρακτήρας ἰκανῶς διακεκρι-
μένους. Οὕτως εἶναι βέβαιον ὅτι ἐπὶ τῆς λεγομένης «ἐξωτερικῆς» βου-
λητικῆς πράξεως ἢ ἐξωτερικῆς, ἢ φυσικῆς μορφῆς ἕνεκα τῶν ἑαυτῆς ἀπο-
τελεσμάτων κατὰ πολὺ ἐπικρατεῖ τοῦ ψυχικοῦ περιεχομένου, ἐνῶ ἐν τῇ
ἐτέρᾳ μορφῇ τὸ μάλιστα καθορίζον τὸν χαρακτήρα καὶ τὴν φύσιν αὐτῆς
εἶναι τὸ ποιοτικὸν περιεχόμενον, εἴτε λογικὸν εἴτε φανταστικὸν εἴτε
συναισθηματικόν. Εἶναι πρόδηλον λ. χ. ὅτι ἡ ποσότης τῆς ὕλικῆς ἐκ-
φράσεως, τῆς ἀναγκασίας εἰς τὸ νὰ δοθῆ μορφὴ ἐξωτερικὴ καὶ συγκεκρι-

¹⁾ Ribot, Psychologie de l'attention, σελ. 74.

μένη εἰς φιλοσοφικὴν τινα γνώμην, εἰς ποιητικὴν σύνθεσιν, εἰς μαθηματικὸν τύπον ἢ εἰς ἀρχιτεκτονικὴν γραμμὴν ἢ ζωγραφικὸν σχέδιον, εἶναι ἐλαχίστη ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν ἰδεώδη ἀξίαν αὐτῶν, ἣτις ἀποτελεῖ τὴν ὅλην οὐσίαν των. Σκοποῦντες ἔνθεν μὲν τὴν μεταβολὴν ταύτην τῆς πρὸς ἀλλήλας σχέσεως ἐκφράσεως καὶ ἐσωτερικῆς ποιότητος τῆς βουλευτικῆς πράξεως, ἔνθεν δὲ τὸν κατ' ἐξοχὴν «ἐσωτερικὸν» χαρακτήρα, ὃν προσλαμβάνει ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ τὸ στοιχεῖον τὸ καθιστάμενον τὸ ἀντικείμενον, ἐφ' οὗ ἡ βούλησις ἐνασκεῖται, δυνάμεθα μετὰ τινος λόγου νὰ εἴπωμεν ὅτι καθ' ὃν τρόπον ἐν τῇ ἐξωτερικῇ κινήσει ἡ βούλησις ἐνασκεῖται ἐπὶ τῶν μυῶν, κατὰ τὸν αὐτὸν ἔνταῦθα ἐνασκεῖται ἐπὶ τῆς διανοίας. Ἡ βούλησις ὁδηγεῖ ἐνταῦθα τὸν νοῦν. Δυνάμεθα λοιπὸν τὰς μορφὰς ἐκεῖνας τῆς φαντασίας καὶ τῆς νοήσεως, τὰς ἀναπτυσσομένας κατὰ τυχαίους συνειρμούς καὶ κατὰ τὴν ἐλευθέραν συνεπιπλοκὴν τῶν συνθέτων ψυχικῶν στοιχείων, νοητικῶν καὶ συναισθηματικῶν, νὰ διαστείλωμεν ἀπὸ τῶν ἄλλων μορφῶν, ἐν αἷς ὁ συνειρμὸς ὁδηγεῖται πρὸς τι ἀκριβὲς τέρμα καὶ κατὰ προδιατεταγμένον σχέδιον. Κατὰ τὸν Wundt ἐκεῖναι μὲν εἶναι κυρίως «συνειρμοί», αὗται δὲ «καταληπτικοὶ συνειρμοί» ἢ βουλευτικοί. Εἴπομεν δ' ἤδη ὅτι ἡ διάκρισις αὕτη ἐν οὕτω ἀποτόμῳ μορφῇ δὲν εἶναι ἀποδεκτὴ· ἀλλ' ὀφείλομεν ἐπὶ πλέον νὰ ὑπομνήσωμεν ὅτι καὶ ἡ διαίρεσις τῶν βουλευτικῶν πράξεων εἰς ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικὰς εἶναι καθαρῶς σχετικὴ καὶ καταντᾷ ἐπὶ τέλους εἰς διαφορὰν βαθμοῦ. Ἀμφότεραι αἱ κατηγορίαι τῶν πράξεων συνεπιπλέκονται διηνεκῶς ἐν τῇ πραγματικῇ ψυχικῇ βίῳ· νόησις καὶ κινήσις ὁδεύουσι συχνὰ παραλλήλως· ἐπὶ τῆς πολυπλόκου ἐργασίας, ἣν ὁ ἄνθρωπος ἐκτελεῖ ἐπὶ τῆς ἀψύχου ὕλης, δυνάμεθα νὰ παρακολουθῶμεν καὶ νὰ ἀνακατασκευάσωμεν τὰς γραμμάς τῆς λογικῆς νοήσεως ἢ τῆς φαντασίας, αἵτινες διηύθυναν καὶ διεπέραναν αὐτήν· καὶ ἐπὶ τῶν ὑψηλοτέρων καὶ πνευματικῶν ἐργασιῶν τοῦ νοῦ δυνάμεθα ὁμοίως νὰ εὑρωμεν τὰ ἔχνη τοῦ ὕλικου σημείου, δι' οὗ ἐκφράζονται ¹⁾. "Ὅτι μεταξὺ τῶν δύο μορφῶν τῆς βουλήσεως, ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς, δὲν δύναται νὰ χαραχθῇ καθαρὰ χωρίζουσα γραμμὴ, ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῆς ἐπιδράσεως, ἣν ἡ πράξις ἀσκεῖ ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τῶν λογικῶν λειτουργιῶν. Τὴν ἐπίδρασιν δὲ ταύτην σύγχρονοὶ τινες ψυχολόγοι, ἰδίᾳ Γάλλοι καὶ Ἀμερικανοί, κάλλιστα ἐξήρᾳν καὶ διεφώτισαν. Κεῖται δ' ἡ ρίζα τῆς τοιαύτης ἐπιδράσεως ἐν τῇ αἰσθητικῇ καὶ κινητικῇ προσαρμογῇ καὶ

¹⁾ Περὶ τῶν προσαλλήλων ἀναφορῶν βουλήσεως καὶ νοήσεως δύναται τις νὰ ἴδῃ τὸ βιβλίον τοῦ N. Ach, Ueber die Willensthätigkeit und das Denken (1905), ὃπερ περιέχει κατὰ μέγα μέρος παρατηρήσεις γενομένας ὑπὸ τοῦ συγγραφέως, στηριζομένου ἐπὶ εἰδικῆς θεωρίας τῆς βουλήσεως, περὶ ἧς θὰ εἴπωμεν ὀλίγα κατωτέρω.

οϊκειώσει τοῦ ἀτόμου πρὸς τὸ περιέχον. Ἡ πρὸς τὰ ἐξωτερικὰ ἐρεθίσματα στρεφόμενη προσοχή καὶ ἡ τῆς ἡμετέρας φύσεως πρὸς αὐτὰ τὰ ἐρεθίσματα ἀντίδρασις ἔχουσι φυσικῶ τῷ λόγῳ στενωτάτην πρὸς ἀλλήλας σχέσιν διὰ τὸ ὅτι ἡ εἰς τὰ ἐξωθεν ἐρεθίσματα ἀπάντησις ἐπιτελεῖται εὐπετεστέρα καὶ μᾶλλον ἡρμωσμένη πρὸς τοὺς σκοποὺς τῆς ἀτομικῆς ἀμύνης καὶ σωτηρίας, ἀντεπιδρῶσα τὸ καθ' ἑαυτὴν ἔπειτα ἐπ' αὐτὴν τὴν προσοχήν. Διαμορφοῦται δ' οὕτως ἡ εὐτακτος ἐκείνη διαδοχὴ τῶν γεγονότων, ἐξ ἧς βλαστάνει ἡ συνηρητημένη σειρά καὶ ἡ λογικὴ ἀλληλουχία τῶν ἡμετέρων νοημάτων ¹⁾).

Ἡ προσοχή.

Ἀπὸ τῶν ὑφ' ἡμῶν ἐξετασθεισῶν προσαλλήλων σχέσεων τῶν ποικίλων τῆς συνειδήσεως ἀπόψεων προκύπτει σαφῶς γεγονός τι, εἰς ὃ ἀνάγκη πάντοτε νὰ ἐπανακάμπωμεν, ὡς ἂν ἐπιλαμβανόμεθα ἐξηγήσεως τῶν ψυχικῶν γεγονότων, ἥτοι ὁ ἐσώτατος ἄρμος, ὁ τὰ παντοῖα τῆς ψυχῆς στοιχεῖα πρὸς ἀλλήλα συνάπτων. Πᾶσα ἀπόπειρα χωρισμοῦ αὐτῶν ἢ τοποθετήσεως ἐνδὸς τούτων ἐν ἐξαρτήσῃ ἀπὸ τῶν ἄλλων προσκρούει εἰς τὸ ἀναμφισβήτητον τοῦτο πρᾶγμα, ὅτι ἡ ψυχικὴ στιγμή ἀποτελεῖ μίαν μόνην ἐνότητα, ἐν ἣ συναισθημα, βούλησις καὶ γνῶσις εἶναι συμπαγῶς συνεζευγμένα καὶ συγκεχωνευμένα εἰς ἐνιαῖον σύμπλεγμα. Εἶναι δὲ τῶν ἀδυνάτων νὰ ποιῶμεθα λόγον περὶ ἀντιλήψεως ἀποκεχωρισμένης τοῦ συναισθήματος, διότι τὸ πάντοτε ἡμᾶς ἐπωθοῦν εἰς κρείττονα τοῦτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἀντικειμένου ἢ γεγονότος ἀντίληψιν εἶναι τὸ διαφέρον, τ.ε. ἡ ἡδονὴ καὶ ἡ λύπη εἶναι τῶν ἀδυνάτων νὰ ποιῶμεθα λόγον περὶ ἀντιλήψεως ὡς διακεκριμένης ἀπὸ τῆς κινήσεως, διότι δίχα κινήσεων τῶν ἡμετέρων αἰσθητηρίων ὀργάνων ἢ ἀληθῆς καὶ κυρίως ἀντίληψις εἶναι ἀνεπιτέλεστος. Τὸ δὲ πάλιν συναισθημα ἔχει τὸ φυσικὸν αὐτοῦ τέρμα ἐν τῇ καθ' ὁρμὴν βουλευτικῇ πράξει· ἡ δὲ βουλευτικὴ πράξις δὲν δύναται τὸ καθ' ἑαυτὴν νὰ λέγηται ἀληθῶς τοιαύτη, ἂν μὴ ὀδηγηθῆται ὑπὸ μᾶλλον ἢ ἥττον σαφοῦς ψυχικῆς εἰκόνας τοῦ ἀντικειμένου, εἰς ὃ ἀναφέρεται, καὶ τῆς ἐκτελεστέας κινήσεως, ὡς πάλιν πᾶσα ἀντίληψις εἶναι ἀρχομένη ἤδη κινήσις. Βούλησις δὲ καὶ νόησις εἶναι οὕτως ἰσχυρῶς συγκεχωνευμένοι, ὥστε εἶναι ἀπ' ἀλλήλων ἀδιάκριτοι. Ἡ διάνοια εἶναι φανέρωσις, ἡ ὑψίστη μάλιστα καὶ πολυπλοκω-

¹⁾ Περὶ τῆς γενετικῆς ταύτης ἐκδοχῆς τῶν λογικῶν γεγονότων καὶ περὶ τῆς ἐπ' αὐτὰ ἐπιδράσεως τῆς πράξεως ἴδρα J. M. Baldwin, Mental developp. in Ch. a. Race κεφ. XI, καὶ Genetic Logic, τόμ. I, κεφ. III κέ. "Ορα προσέτε Ruysseu, Essais sur l'évolution du jugement, κεφ. IV κέ. James, Princ. of Psych. κεφ. XXI. Taine, De l' intelligence, τόμ. II, βιβλ. III. κέ.